

Kriterier for dyrevernermerket produksjon av konsumegg

1. Overordnet	1
Dyr omfattet av kriteriene.....	1
Om kriteriene.....	1
Dispensasjon og overgangstid	2
2. Generelt	2
2.1 Krav til hønenes opprinnelse ved innkjøp.....	2
2.2 Deltagelse i KSL (kvalitetssystem i landbruket) og dyrevelferdsprogram.....	2
2.3 Kompetanse og management	2
2.4 Veterinærbesøk og rådgivning	2
2.5 Dokumentasjon og planer	3
3. Driftsforhold på gården	3
3.1 Håndtering av høner.....	3
3.2 Driftsform og innredning	3
3.3 Dyretetthet i innendørs husdyrrom.....	3
3.4 Belysning	3
3.5 Luftkvalitet	4
3.6 Strø.....	4
3.7 Fôr	4
3.8 Miljøberikelser.....	5
3.9 Vinterhage og luftegård	5
4. Prosedyrer etter endt produksjon	6
4.1 Transport, slakt og avlivning.....	6

1. Overordnet

Overordnede verdier i all omgang med levende dyr

- Det bør til enhver tid etterstrebtes et mest mulig stress- og lidelsesfritt liv for dyr i alle deler av produksjonen.
- Det bør legges til rette for positive opplevelser og trivsel for dyr.
- Alle dyr bør håndteres respektfullt og varsomt.
- Enhver tvil vedrørende dyrs velferd bør alltid komme dyrene til gode.
- Alle dyr bør ses på som enkeltindivider med evne til å ha både negative og positive følelser og opplevelser.

Dyr omfattet av kriteriene

- Kriterier i merkestandarden gjelder for verpehøns som holdes for produksjon av konsumegg.

Om kriteriene

- Dyrevernermerkets kriterier gjelder i tillegg til offentlig regelverk.
- Langsiktige mål er potensielle fremtidige krav. Omgjøring av langsiktige mål til gjeldende krav vil varsles i god tid.
- Alle langsiktige mål regnes som anbefalt praksis.

Dispensasjon og overgangstid

- Det kan i særlige tilfeller gis dispensasjon fra enkeltkriterier. Dispensasjonen kan være permanent eller tidsbegrenset i forbindelse med ombygging, omlegging av driften eller endringer i gårdens rutiner. Dispensasjon innvilges av Dyrevernermerket og baseres på en vurdering av dyrenes totale velferdssituasjon ved dispensasjon, inkludert eventuelle kompensierende tiltak.

2. Generelt

2.1 Krav til hønenes opprinnelse ved innkjøp

- 2.1.1 Det skal kunne dokumenteres at hønene stammer fra oppalsproduksjon som oppfyller følgende krav:
- a) Det er etablert KSL.
 - b) Fuglene holdes i løsdrift med aviar.
 - c) Fuglene har tilgang på miljøberikelser.

Anbefaling for oppalsdyr

- Rutiner og driftsforhold som aviarinnredning, dagslys, miljøberikelser og utemuligheter bør være mest mulig lik forholdene hos konsumeggprodusenten.
- Grenseverdier for luftkvalitet for oppalsdyr og deres foreldredyr bør følges opp etter samme prinsipper som for eggproduksjon under Dyrevernermerket.

- Langsiktig mål: Egne kriterier og sertifisering for rugeri, oppal og foreldredyrproduksjon.
- Langsiktig mål: Utemuligheter i oppal og foreldredyrproduksjonen.
- Langsiktig mål: Kjønnssortering av egg for å unngå avlivning av kyllinger med feil kjønn.

2.2 Deltagelse i KSL (kvalitetssystem i landbruket) og dyrevelferdsprogram

- 2.2.1 Det skal være etablert KSL for gården.

- Langsiktig mål: Gården skal delta i næringens felles dyrevelferdsprogram for verpehøns når dette er ferdigstilt.

2.3 Kompetanse og management

- 2.3.1 Dyreholder skal ha deltatt på kurs i dyrevelferd for verpehøns, tilsvarende kurs som beskrevet for slaktekylling § 5 i «Forskrift om hold av høns og kalkun». Andre kurs eller tidligere erfaring kan ikke erstatte opplæringen.
- 2.3.2 Dyreholder skal loggføre antall selvdøde og avlivede høner, og om mulig angi dødsårsak.
- 2.3.3 Dyreholder skal ha en plan for å forebygge og håndtere utbrudd av panikkadferd og skadelig adferd hos hønene.
- 2.3.4 Dyreholder skal inkludere smittevern for miljøberikelser, vinterhage og luftegård i sin skriftlige smittevernplan som kreves i henhold til § 8 i dyrehelseforskriften.
- 2.3.5 Avvik som angår dyrevelferd og iverksatte tiltak for å korrigere disse, skal dokumenteres.

Anbefaling

- Selvdøde og avlivede høner bør obduseres for å best mulig fastslå årsak til sykdom/skade/død. Dyreholder kan selv gjøre dette etter opplæring fra veterinær.
- For å redusere fryktsomhet i flokken, bør hønene vennes til variasjon av ulike stimuli av både lyd- og synsinntrykk.

- Langsiktig mål: Det skal utføres regelmessig måling og oppfølging av dyrebaserte velferdsindikatorer på levende høner samt et utvalg døde høner etter endt produksjon.

2.4 Veterinærbesøk og rådgivning

- 2.4.1 Det skal være minst ett rådgivende veterinærbesøk per innsett.
- 2.4.2 Veterinærbesøket skal minst inneholde følgende punkter som dokumenteres i en rapport:
- a) Kartlegging av besetningens velferdsstatus og identifisering av eventuelle utfordringer. Kartleggingen bør som et minimum baseres på parameterne som er beskrevet i vedlegg 1 «Velferdsstatus ved veterinærbesøk».
 - b) Utvelgelse av minst tre hovedfokuspunkter med konkrete mål for dyreholders videre arbeid med dyrevelferd for det neste året.

2.5 Dokumentasjon og planer

- 2.5.1 Dyreholder skal til enhver tid kunne fremvise all nødvendig dokumentasjon som kreves i henhold til kriteriene i merkestandarder.
- 2.5.2 Dyreholder er ansvarlig for å utarbeide, oppdatere og følge egne planer:
 - a) Plan for panikkadferd og skadelig adferd
 - b) Plan for rovdyrbeskyttelse
 - c) Plan for avlivning
- 2.5.3 Planene skal være godt kjent av og lett tilgjengelig for alle som håndterer eller på annen måte har ansvar for levende høner.
- 2.5.4 Planene skal oppdateres minst én gang i året.
- 2.5.5 All dokumentasjon skal være ryddig og lett leselig.
- 2.5.6 All dokumentasjon skal oppbevares forsvarlig i minst 3 år.

3. Driftsforhold på gården

3.1 Håndtering av høner

- 3.1.1 Høner skal løftes og bæres forsiktig og aldri etter vinger, nakke/hode, fjær, bein eller opp-ned. Håndtering skal foregå etter "tohåndsmetoden", der hønene holdes i oppreist posisjon med støtte rundt kroppen og vingene inn mot kroppen.
- 3.1.2 Det skal ikke løftes eller bæres flere enn 2 høner av gangen.

3.2 Driftsform og innredning

- 3.2.1 Verpehøner skal holdes i løsdrift med aviar.
- 3.2.2 Hvis det finnes ramper til den aktuelle aviartypen, skal dette brukes. Så lenge det ikke hemmer røkter i å bevege seg mellom aviarekkene, skal det være ramper fra hvert nivå i aviaret til nivået ovenfor, inkludert mellom strøarealet og første etasje,
- 3.2.3 Rampene skal være trygt festet, sklisikre og ha maks 45 grader helning. De skal være brede nok til at flere høner kan passere hverandre samtidig.

Anbefaling for aviarinneordning

- Aviaret bør utformes slik at det er minst mulig risiko for skader og konkurranse om ressurser, som vagler, reder, fôr og vann.
- Vagler bør ha avflatet og bred (minst 3-6 cm) topp, og hønene bør kunne gripe godt rundt dem. Ovalt eller «soppformet» tverrsnitt med avrundede kanter er godt egnet. Overflaten bør være myk, ikke glatt, og helst polstret, for eksempel med et tynt lag gummi eller polyuretan. Runde metallvagler uten polstring er dårlig egnet.

→ Langsiktig mål: Spesifikke krav til aviarinneordning ved nybygg, for eksempel høyere antall eller bedre utforming av vagler og reir.

3.3 Dyretetthet i innendørs husdyrrom

- 3.3.1 Maksimal tillatt dyretetthet er 8 høner per m² innendørs bruksareal.
- 3.3.2 Dersom hønene har rutinemessig tilgang på vinterhage og luftegård hele året kan det godkjennes inntil 9 høner per m² innendørs bruksareal. For å få godkjent dette må følgende kriterier være oppfylt:
 - a) Vinterhagen skal være minst 20% av husdyrrommets gulvareal, og minst 2 meter bred når den måles ut fra hønsehusets vegg.
 - b) Hønsehuset, vinterhagen og luftegården skal være tilpasset slik at hønene kan ha daglig tilgang til vinterhage og luftegård om vinteren uten at det går utover dyrevelferden. Unntak gjelder ved ekstreme og uforutsette værforhold.

3.4 Belysning

- 3.4.1 All kunstig belysning skal være flimmerfri, eller med en flimmerfrekvens på minst 120 Hz.
- 3.4.2 Det skal være minst 30 minutter gradvis overgang mellom lys- og mørketid.
- 3.4.3 Dersom det er vinduer i rommet, skal disse være mulig å blende.

Anbefaling ved vinduer i dyrerommet

- Vinduer (eller andre kilder til dagslysinnslipp) bør plasseres høyt i rommet og med stor nok spredning/flate til å gi jevn og myk lysfordeling.
- Indirekte lysinnslipp, for eksempel plassering av vinduer under takfoten/takutspranget, eller diffuserende materiale (for eksempel frostet glass eller kanalplast) gir mindre skarpt lys og jevnere lysfordeling enn direkte sollys.
- Vinduer bør kunne blendes gradvis.
- Vinduer bør ikke blokkere alt UVA-innslipp av lys.
- Vinduer bør ha en utforming, plassering og materiale som minimerer risiko for trekk, fukt eller overoppheting i rommet.

→ Langsiktig mål: Dersom hønene ikke har helårlig tilgang til vinterhage og luftegård, skal lyset innendørs ha en spektralbredde på minst 300 nm, inkludert UVA-lys.

3.5 Luftkvalitet

- 3.5.1 Støv, karbondioksid (CO₂) og ammoniakk (NH₃) skal måles minst hver 14. dag.
- 3.5.2 Det skal utføres minst én måling av CO₂, NH₃ og støv per avdeling og per 400 m² hønsehus.
- 3.5.3 Alle målte verdier samt tidspunkt og hvor i huset målingen ble utført skal loggføres.
- 3.5.4 Det skal benyttes kalibrerte måleinstrumenter i hønenes hodehøyde. Støv kan eventuelt måles manuelt, se vedlegg 2 "Manuell støvmåling".
- 3.5.5 Dersom gasskonsentrasjonene overstiger kritiske verdier, skal umiddelbare tiltak igangsettes. Dersom det er et vedvarende problem at konsentrasjonene overstiger kritiske verdier, skal det gjøres permanente tiltak for å forbedre inneklimate. Alle tiltak skal loggføres.
Kritiske verdier for mengde gass: 3000 ppm CO₂ og 20 ppm NH₃.
Kritiske verdier for mengde støv:
 - Instrumentell måling: under 10 mg/m³ for total mengde støv og under 5 mg/m³ for inhalerbart støv.
 - Sensorisk vurdering: maksimalt grad 0.
 - Ved bruk av «dust sheet score»: maksimalt grad 1.

Anbefaling generelt for inneklima

- Bruk av varmegjenvinner og/eller ekstra tilskuddsvarme anbefales for å kunne ventilere mer effektivt og opprettholde godt inneklimate om vinteren.
- Kalibrerte måleinstrumenter anbefales fremfor manuell måling av støv.
- Vannstøvingsanlegg/befuktningsanlegg anbefales på varme/tørre dager for å redusere forekomst av støv.
- Utgjødsling bør skje minst 2 ganger per uke.

→ Langsiktig mål: Maksimalt tillatte grenseverdier for CO₂, NH₃ og støv.

3.6 Strø

- 3.6.1 Gulvet innendørs og i vinterhagen skal være dekket av tørt, løst strø som stimulerer hønene til fødesøk og utforsking.

Anbefaling

- Det kan benyttes ulike typer ammoniakkabsorberende materiale innblandet i strøet for å dempe ammoniakknivået i dyrerommet.

3.7 Fôr

- 3.7.1 Det skal være grovfôr av god kvalitet og med høy smakelighet samt kråsstein både i husdyrrommet og vinterhagen. Dette skal være tilgjengelig for alle høner til enhver tid, og fordeles på en slik måte at det ikke oppstår konkurranse.
- 3.7.2 Det skal utføres daglig fôring av helkorn i strøet med minst 2 gram helkorn per høne, som fordeles så jevnt som mulig.

Anbefaling

- Kraftfôret bør være av ulik partikkelstørrelse og struktur, for eksempel ved å innblande hele korn eller müsli i fôret.

3.8 Miljøberikelser

- 3.8.1 Det skal være et minimum av miljøberikelser som beskrevet i vedlegg 3 "Miljøberikelser i hønsehus og vinterhage". Annen kombinasjon av miljøberikelser kan søkes godkjent under forutsetning av at de dekker funksjonskravene som er beskrevet i vedlegget.
- 3.8.2 Miljøberikelsene skal være jevnt plassert i rommet, slik at de til enhver tid er tilgjengelig for alle høner og ikke hindrer tilgang til andre ressurser. Miljøberikelsene i vinterhagen skal plasseres på en slik måte at de stimulerer hønene til å ta i bruk hele vinterhagen.
- 3.8.3 Miljøberikelsene skal være sikret, vedlikeholdt og ved behov, erstattet, slik at de til enhver tid oppfyller funksjonskravene og ikke kan medføre risiko for at hønene skader seg.

3.9 Vinterhage og luftegård

- 3.9.1 Hønsehuset skal være tilknyttet både vinterhage og luftegård. Et innendørs miljø som tilsvarer velferdsfordelene ved luftegård kan søkes godkjent som alternativ.
- 3.9.2 Tilgang til vinterhage og luftegård:
 - a) Hønene skal ha daglig tilgang til både vinterhagen og luftegården så snart som mulig etter innsett. Tilgangen skal være minst 8 timer, fra hønene er ferdig verpet om morgenen, og så lenge som mulig resten av dagen. I perioder av året der det er mindre enn 8 timers naturlig dagslys etter verping, skal hønene ha tilgang så lenge det er dagslys utenfor.
 - b) Unntak fra krav om daglig utetilgang gjelder på dager der temperatur, vær eller andre relevante forhold kan medføre redusert dyrevelferd hvis utgangsåpningene står åpne, og det ikke stenges lenger enn helt nødvendig.
 - c) Unntak fra krav om daglig utetilgang gjelder også ved sykdomsutbrudd, eller dersom veterinær eller Mattilsynet ikke tillater bruk av vinterhage eller luftegård av smittevern hensyn eller andre særlige årsaker.
 - d) Hvis vinterhage og luftegård må stenges, skal dato/periode og årsak loggføres.
- 3.9.3 Utgangsåpninger mellom hønsehus, vinterhage og luftegård:
 - a) Det skal være tilstrekkelig antall utgangsåpninger som er utformet og plassert slik at alle høner uhindret kan gå ut og inn når de selv ønsker det.
 - b) Dersom dørkarmene i utgangsåpningene er høyere enn hønenes hodehøyde, eller det er betydelig høydeforskjell mellom innendørs husdyrrom, vinterhage eller luftegård, skal det være ramper eller trappetrinn til utgangsåpningene.

Anbefaling for utgangsåpninger

- Utgangsåpningene bør være plassert og utformet slik at de medfører minst mulig trekk.
- Det kan installeres elektrisk gulvvarme innenfor åpningene for å sikre tørt strø.

- 3.9.4 Krav til vinterhage:
 - a) Den skal ha tak og vegger som gir god beskyttelse mot nedbør, vind, sterk sol og rovdyr.
 - b) Takhøyden skal være høy nok til at hønene lett kan inspiseres og håndteres.
 - c) Den skal gi hønene godt utsyn og rikelig innslipp av dagslys og luft.
 - d) Den skal ha fast gulv som er lett å gjøre rent.
 - e) Hønene skal ha tilgang på vagler i vinterhagen. Vaglene skal være tilgjengelig i flere områder og høyder av vinterhagen og mange nok til at det ikke oppstår konkurranse om dem.
 - f) Vinterhagen skal være utstyrt med miljøberikelser, se punkt 3.8 og vedlegg 3 "Miljøberikelser i hønsehus og vinterhage».

→ Langsiktig mål: Minimumskrav til størrelse på vinterhagen.

Anbefaling for vinterhage

- Vinterhagen bør om mulig plasseres langs langsiden av hønsehuset, helst på begge sider av huset for at hønene skal få enkel tilgang.
- Vinterhagens sider bør være av solid, vanntett materiale fra bakkenivå og minimum opp til samme høyde som toppen av utgangsåpningene.
- Takhøyden bør være høy nok til at røkter lett kan bevege seg i vinterhagen uten å bøye seg.

Anbefaling for vagler i vinterhagen

- Vaglene bør være lett tilgjengelige og ha synlig plassering.
- Vaglene bør ha utforming som gjør at hønene kan gripe komfortabelt rundt dem (se anbefaling for vagler i aviær)
- Vaglene bør være laget av tre, plast, naturmateriale eller greiner. De bør ikke være laget av metall.

3.9.5 Krav til luftegård:

- a) Luftegården skal ha et areal på minst 1 m² per høne.
- b) Utgang fra hønsehus til luftegård skal primært skje via vinterhage. Dersom dette ikke er mulig skal utgangsåpningene til luftegården beskyttes med overbygg rundt hver åpning som skåner for sterkt sollys og vind/vær.
- c) Luftegården skal ha tilstrekkelig levende vegetasjon i god nok kvalitet til at hønene beiter og at alle som er ute kan utføre beiteadferd samtidig. I vinterhalvåret, eller dersom det ikke er mulig å opprettholde tilstrekkelig vegetasjon, skal hønene ha tilgang på grovfôr i luftegården. Det skal være nok grovfôr til at alle hønene lett kan komme til og at det ikke oppstår konkurranse. Grovfôret skal være beskyttet mot gjørme og vann.
- d) Luftegården skal ha skjulesteder som oppfyller kravene i vedlegg 4 «Skjulesteder i luftegården».
- e) Det skal foreligge en plan for å beskytte hønene mot rovdyr.

Anbefaling

- Muligheter for hønene til å oppholde seg i høyden når de er utendørs.
- Minst 70 % av utearealet bør være beplantet, hvorav 50 % er busker og/eller trær, og 20 % bunndekke.
- Bunndekket bør ikke være så høyt at det kan skjule ugunstige hygieniske forhold (for eksempel døde dyr, søle og skadedyr).
- Bunndekket bør være godt drenert.
- Det bør være områder med løst underlag som hønene kan støvbade i, for eksempel tørr jord eller hauger med sand.

4. Prosedyrer etter endt produksjon

4.1 Transport, slakt og avlivning

- 4.1.1 Avlivning skal skje med CO₂ i hønsehuset. For eldre bygninger der det ikke er bygningsteknisk mulig med avlivning i hus, kan det søkes om dispensasjon for å gjennomføre avlivning med CO₂ i container under særlige vilkår.
- 4.1.2 Det skal sikres at avlivningen gjennomføres på en slik måte at hønene ikke kan våkne opp igjen.
- 4.1.3 Dyreholder skal ha en plan for å best mulig ivareta dyrevelferd i forbindelse med avlivning. Planen skal beskrive faste rutiner og tiltak ved uforutsette hendelser.
- 4.1.4 Avlivning skal under hele prosessen overvåkes av en person som har det overordnede ansvaret for dyrevelferden. Vedkommende skal sikre at avlivningen utføres i henhold til forskriftskrav og gårdens egen plan for avlivning. Velferdsansvarlig skal føre logg for avlivning, der følgende punkter er inkludert, se vedlegg 5 «Logg for avlivning».
- 4.1.5 Høner skal ikke transporteres til slakteri etter endt produksjon. Det kan søkes om dispensasjon fra dette under særlige vilkår.